

BAKI ŞƏHƏRİNİN REKREASIYA ZONALARININ PLANLAŞDIRMA PROSESİNDƏ MÜASİR MEYARLAR

Mustafayeva Fidan Vaqif qızı- m.ü.f.d., Memarlığın əsasları kafedrası, AzMİU,
fidan.mustafayeva@azmiu.edu.az

Annotasiya. Rekreasia zonalarının dayanıqlı inkişafı məsələsi hazırda dünyada sistemli şəkildə yanaşılması tələb olunan ən mühüm problemlərdəndir. Dayanıqlı inkişaf anlayış olaraq, beynəlxalq sistemdə uzun zamandır mövcuddur. Bu istiqamətdə əsas məqsəd olaraq, təbii amilləsin qorunmasıdır. Respublikamızda 1999- cu ildə qəbul edilmiş və dünyada təbiətin qorunması üçün nəzərdə tutulan müddəaların da yer aldığı təbiəti mühafizə qanunları bunu bir daha təsdiqləyir. Bakı şəhəri kimi böyük və çoxsaylı rekreasia zonalarına malik şəhərlərdə bu tip ərazilərin xüsusi mühafizə və gələcəkdə inkişafı prosesini dayanıqlı tempdə saxlamaq üçün bu məsələlərə xüsusi ciddiyyətlə yanaşmaq təqdirəlayiq addımdır. Bütün bu planlaşdırma mərhələlərində mütləq şəkildə dünyanın inkişaf etmiş böyük şəhərlərinin təcrübəsini təhlil etmək düzgün olardı.

Açar sözlər: Bakı şəhəri, rekreasia zonaları, inkişaf prosesi, planlaşdırma mərhələləri, böyük şəhərlər

MODERN CRITERIA IN THE PLANNING PROCESS OF BAKU RECREATION ZONES

Mustafayeva Fidan Vagif- Ph.D. in architecture, department of Basics of architecture, AzUAC,
fidan.mustafayeva@azmiu.edu.az

Abstract. The problem of sustainable development of recreational areas is one of the most important problems, which currently requires a systematic approach. The concept of sustainable development has long existed in the international system. The main goal in this direction is to protect the natural factor. This is confirmed by laws on the protection of nature adopted in our country in 1999, which also contain provisions on the protection of nature in the world. In cities with large and numerous recreational areas, such as Baku, a commendable step is a very serious attitude to these issues in order to maintain the process of special protection and the future development of such territories at a steady pace. At all these stages of planning, it would be advisable to analyze the experience of the largest cities in the world.

Keywords: Baku, recreation zones, development process, planning stages, big cities

Azərbaycanda ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsinə dair ən mühüm qanunlardan biri "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" qanundur (8 iyun 1999- cu il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən imzalanıb). Burada əsas məqsəd aşağıdakılardır: ətraf mühitdə ekoloji tarazlığın qorunması istiqamətində ekoloji təhlükəsizliyin təşkili, bir çox amillərin fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsir etməməsi, biomüxtəliflik və təbii ehtiyatların mühafizəsi. Başqa bir qanun "Ekoloji təhlükəsizlik haqqında"dır (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 8 iyun 1999- cu il tarixində imzalanıb). Burada cəmiyyətin həyat və sağlamlığı, ətraf mühit, atmosfer, su obyektləri, təbii landşaft, təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorumaq üçün hüquqi əsaslar müəyyən edir, hər bir şəxs, yerli icra hakimiyyəti orqanlarının, ekoloji təhlükəsizlik sahəsində münasibətlərini tənzimləyir [1].

İsveç şəhərlərində landşaft memarlığı ilə təbii landşaft arasındakı dialoq və harmoniya aydın görünür və belə bir sual yaranır ki, memarlar təbiətdən yoxsa mövcud təbii elementləri bir layihəyə daxil etməklə fikir əldə edir. Buranın sakit təbiətində bağ və ya parklara tez- tez rast gəlinir. İsveçdəki landşaft memarlığının açarı və ya açar sözü "müqavimət" ola bilər.

Bu sözü təbii landsaft və sərt iqlimin müqaviməti baxımından bitkilərin böyüməsi üçün çətinlik yaradan problem kimi şərh edilə bilər. İkincisi, İsveç landsaft memarlığında rast gəlinən soyuq formalar da bu fikri təsdiqləyir. İsveç park və bağlarında xarici ideyaların tətbiqi geniş tarixə malikdir. Landsaft memarlığı əsrlər boyu sənət və cəmiyyətlə sıx əlaqə, dialoq şəraitində inkişaf etmişdir. Təbii landsaft və iqlimin təmsil etdiyi qeyri- adi şərtlər nəticəsində xarici ideyalar nadir hallarda dəqiq surətdə tətbiq olunur, lakin çox vaxt müəyyən bir ərazi ilə əlaqəli xüsusi bir dəyişiklik və ya element verilir. Landsaft memarlığı üçün fikirlər milli formalar, çəmənlik və yaşıllıq sahələrini genişlətmək kimi qədim üsullarından götürülmüşdür.

Hətta sonrakı dövrlərdə, 1930- cu ildə burada “modernizm” ortaya çıxsada, ilkin formasında tətbiq edilmədi. Rekreasia zonalarının təşkilində memarlar sağlamlığın yaxşılaşdırılması, işığa və yaşıllığa yaxınlaşmaq ideyalarını həyata keçirəndə təbiətdəki həyat prioritet oldu. İstifadə funksiyası daha çox olan rekreasia zonaları forma cəhətdən zəngin istirahət sahələri ilə müqayisədə daha vacib oldu. Memarlar ənənəvi memarlıq və müasir üslubu sintez etməyi üstün tutdu. Stokholmdakı məşhur meşə xiyabanı, YUNESKO- nun Ümumdünya İrsi Siyahısında dünyada ilk parklardandır.

İsveç landsaft təşkilində meşələr üstünlük təşkil edir və qədim landsaft memarlığı ənənələrini özündə cəmləyir. Bir çox memarlar təbii landsaftın şəhərin landsaft memarlığı üçün əsas nümunə modeli olması fikrinə daim dərinləndirən inam bəsləmişlər. 1940- cı illərin Stokholm məktəbi parklar müasir üçün sosial proqram və konsepsiya hazırladı. Burada müasir materiallar, detallı nəzarət sisteminə baxmayaraq layihədə əsasən vizual cəhətdən təbii və ənənəvi memarlıq üslubu üstün tutulurdu. Bitki örtüyü üçün əsasən yerli növlərdən ibarət idi və yerli materiallara üstünlük verildi.

1970- ci illərdən bəri bir çox İsveç landsaft memarları bu naturalizmə uzaqlaşdılar və urbanizmin idarə etdiyi daha kontinental və beynəlxalq üsluba uyğunlaşdırılmış layihələr təklif etdilər [2]. Hazırda layihələndirmədə ənənəvi naturalizmə qayıdış və canlanma əlamətlərini görə bilərik. Məhz, dayanıqlı inkişafın önəmli prioritetlərinin əsasını ekoloji uyğunluq və effektiv nəticə amilləri təşkil edir. İllərlə davam edən landsaft təşkili və ekoloji vəziyyət haqqında tədqiqatlar Bakı şəhərinin kiçik sahəli yaşıllıq zonalarının iqlim və antropogen amillərin təsirinə daha dayanıqlı olduğunu sübut etmişdir. Bu tip bağlar şəhərin təşkilində bütün standartlara cavab verir [1]. Mərdəkan nəinki Abşeron yarımadası, hətta respublikanın əhəmiyyətli dənizkənarı rekreasia zonasıdır. Burada əhalinin sağlamlığı düşünülərək rekreasia zonalarına aid idman- istirahət obyektləri və çoxsaylı parklar salınmışdır. Həmçinin, Mərdəkan rekreasia- turizm istiqamətinin birlikdə güclü vəhdət yaratdığı zona ola bilər. Bu da gələcəkdə ölkəmizdə qeyri- neft sektorunun sərbəst inkişafını təmin edəcək [3]. Bütün bu proseslərinin təşkili üçün respublikanın ən böyük şəhəri Bakının bir hissəsi olan, Mərdəkan kifayət qədər təbii landsaft və tarixi- mədəni irsə malikdir.

Böyük şəhərlərin rekreasia zonalarının dayanıqlı inkişafının planlaşdırma xarakteristikasını tədqiq etdiyimiz zaman bu şəhərlərin təbii- iqlim şəraitinin oxşar xüsusiyyətləri dərinləndirən təhlil olunmalıdır. Respublikamız bir neçə geofiziki xüsusiyyətə malik olduğu üçün əsasən böyük şəhərlərdə rekreasia zonalarının təşkili üçün detallı təhlillər bu nəticələri göstərmişdir:

- ölkənin şimalından başlayaraq, cənubuna qədər davam edən dənizkənarı ərazi mövcuddur;
- dağətəyi, orta və yüksək dağüstü rayonlarımız geniş yaşıllıq sahələrinə malikdir;
- düzənlik və vadilər geniş yaşıllıq sahələrinə malikdir [4].

Eyni zamanda, respublikamızın ərazisi güclü işıqlanma xüsusiyyəti ilə diqqəti cəlb edir. Bununla yanaşı rekreasia sahələrinin landsaft- memarlıq həllində vacib amil olan relyef və geniş təbii yaşıllıq ərazilərinin mövcudluğu ölkəmizin təbii şəraitinin üstün cəhətlərindəndir. Dayanıqlı inkişaf, müasir dövrdə yaranmış güclü memarlıq və şəhərsalma həllinə malik rekreasia sahələrinin gələcək nəsillər, üçün öz funksiyalarını itirmədən, yeni müsbət xüsusiyyətlər artırmaq qabiliyyətinə malik olmasıdır. Təbiətdəki yaşayış sistemi daxilində tək məhsuldar canlı ağaclar və bitki örtüyüdür. Geniş yarpaqlı yetkin bir ağac bir ildə 100 kq oksigen istehsal edir. Bir insanın illik oksigen ehtiyacı təxminən 740 kq olaraq qeyd olunur. Bu iki tapıntı nəticəsində bir insanın illik oksigen ehtiyacının ödənilməsi üçün 7 və ya 8 ağaca ehtiyacının olduğu dəqiq müəyyən edilmişdir. Yetkin bir ağac özü,

üçün ildə təxminən 300 kq karbondioksid istehsal edir və bu da havanın təmizlənməsi üçün faydalıdır. Kifayət qədər ağaclarla təmin olunmuş ərazinin iqlim dəyişikliyinə müsbət təsir hiss olunur. Ağaclarla bir ərazinin havası ağacsız əraziyə nisbətən yay aylarında 2- 4 dərəcə sərin, qışda isə 1- 2 dərəcə daha isti olur. Bu ağaclar küləyin sürətini bir çox hallarda 85 % azaldır. Yağışların əmələ gəlməsində və gətirəcəyi zərərli təsirlərin azaldılmasında ağac və yaşıl ərazilərin təsiri böyükdür. Şəhərdəki park və bağlar bura yağın yağışın böyük hissəsini özünə hopduraraq torpağa qazandırır. Bu səbəbdən də şəhər daxilindəki su basqınlarında təxmini 10- 20 % azalma müşahidə olunur [5].

Şəkil 1. Bakı şəhəri, İzmir küçəsi-İzmir parkı

Şəkil 2. Bakı şəhəri, Səməd Vurğun küçəsi-Zabitlər bağı

Böyük şəhərlərdə rekreasiya zonalarının keyfiyyət və dayanıqlılıq göstəriciləri sırasına həmin ərazilərin funksional zonalarının çoxluğu da daxildir. Ekoloji faktorların əhəmiyyətini nəzərə alıb böyük şəhərin yaşıllıq sahələrini artırmaqla yanaşı geniş rekreasiya zonalarının funksionallığını nəzərdən keçirmək vacibdir. Adətən, ötən əsrin əvvəlli və ortalarında salınmış bağ və parklarda uşaq zonaları yox dərəcəsidir (Bakı şəhəri, İzmir küçəsi, sahəsi 7970 m² olan İzmir parkı) (Şəkil 1) ya da bu zonalara çox az sahə ayrılmışdır ki buda insan sayı artdığında ciddi sıxlıq yaradır (Şəkil 2) (Bakı şəhəri, Səməd Vurğun küçəsi- Zabitlər bağı. 1949- cu ildə istifadəyə verilmişdir). Lakin, bu parklar geniş yaşıllıq sahələrinə malikdir. Parkların yerləşdiyi ərazi geniş infrastruktura malikdir, ətrafi sıx nəqliyyat zolaqları ilə əhatələnib. Eyni zamanda, ərazidə hündürmərtəbəli binaların mövcudluğu rekreasiya zonalarına tələbatı artırır. Təbii ki, bu ərazilərdə yaşıllıq zolaqlarının sahəsi daha geniş salınmalıdır. Bu tip infrastruktura malik ərazilərin parklarında uşaq zonalarının təşkili

parklar üçün təyin edilən əsas meyarların həllini təmin edir. Dünya təcrübəsində rekreasiya zonalarında uşaqlar, üçün xüsusi təchiz edilmiş çoxsaylı parklar salınır. Bu parklar həm də fiziki məhdudiyətli uşaqların asudə vaxtlarının səmərəli keçirilməsi üçün xüsusi oyun sahələri ilə təmin olunur.

ABŞ, Ohio ştatında sahəsi 60705 m² (15 acres) olan Milston Krik Park (Millstone Creek Park) həm təbii, həm də ənənəvi oyun elementlərini özündə birləşdirən uşaq parkıdır. Parkda uşaq oyun sahələrindən başqa basketbol sahəsi, velosiped yolları və sanitariya sahələr mövcuddur. Burada su və təbiət amilləri istifadə olunaraq oyun meydançaları yaradılmışdır (şəkil 3).

Şəkil 3. ABŞ, Ohio ştatı, Milston Krik Park (Millstone Creek Park)

İngiltərə Devon qraflığında Playpark 2010- cu il London Olimpiyadası şərəfinə salınmışdır. Park bütün uşaqlar, xüsusən fiziki məhdudiyətli uşaqlar üçün layihələndirilib. Qum, teksturlu sahələr və teksturlu sahələrə sensorlu eniş (sensory planting) istifadə edilərək görmə məhdudiyətli uşaqların parkdan faydalanmasını təmin edir [5]. Rekreasiya zonalarının dayanıqlı inkişafı prosesinə böyük şəhərlərin əhalisinin daha çox ehtiyac duyduğu mübahisə edilməzdir. Böyük şəhərlərdə ekoloji böhran daha tez hiss olunur. Bu isə əhalinin həm fiziki, həm də mənəvi tarazlığına təsir edə bilər. Dayanıqlı inkişaf faktorunun genişlənməsi bu mənfi faktorların müsbətə doğru irəliləməsinə gətirib çıxarır ki, insanlar gündəlik ictimai həyata daha çox uyğunlaşır. Cəmiyyətdə sağlam düşüncəli və fiziki cəhətdən sağlam fərdlərin sayı dayanmadan artır.

Hər bir rekreasiya sahəsinin layihəsi yerləşdiyi şəhərin ölçülərinə uyğun olmalıdır. Şəhərlərdə yaşıl sahələrlə yaranan əlaqə və keyfiyyət axtarışı ictimaiyyət üçün rekreasiya sahələrinin əmələ gəlməsində yeni strategiyaların axtarışına səbəb olur. Bununla yanaşı sosial, mədəni faktorların layihələndirməyə olan təsiri bizə ictimai sahələrin layihələndirilməsinə fərqli perspektivlərdən yanaşmalı olduğumuzu göstərir. Rekreasiya sahələrinin şəhərlərdə yaşaya bilmək faktoruna böyük təsiri var. Həmin sahələrin layihələndirmə mərhələsində şəhərin, məhəllənin ölçüsü, hər bir fərdin ərazini istifadə edə bilməsi amilləri ilə yanaşı ekoloji, iqtisadi, sosial və fiziki təsirlərin əhəmiyyətinin vacibliyi nəzərə alınmalıdır [6].

Bakı şəhərinin respublikanın ən böyük şəhəri olması, buranın qədim memarlıq irsi, çoxsaylı rekreasiya zonaları, tarixi- mədəni amillərinin mövcudluğu faktı çoxdan təsdiqini tapmışdır. Mövcud rekreasiya sahələrinin müəyyən hissəsi meqapolislərdə yerləşən istirahət zonalarının memarlıq- planlaşdırma və şəhərsalma meyarlarını tam şəkildə ödəməsə də hazırda müsbət istiqamətdə intensiv səylər göstərilir. Bakı şəhərinin rekreasiya zonalarının planlaşdırma meyarlarının ilkin təhlili bu nəticəni söyləməyə əsas verir.

Nəticə. Hazırda bütün dünyadan toplanan turistlərin diqqətini cəlb edən qədim memarlıq irsi və müasir memarlıq meyarlarını özündə cəmləyən Bakı şəhəri və onun tabeliyində olan şəhərkənarı ərazilərdə rekreasiya zonalarının dayanıqlı inkişaf prosesini təmin etmək üçün planlaşdırma məsələlərinə xüsusi diqqət və həssaslıqla yanaşmaq mütləqdir. Şəhərin nəqliyyat və məskunlaşma

cəhətdən sıx ərazilərində yerləşən park və bağların ərazisi genişləndirilməlidir. Ərazi genişliyi cəhətdən problem yarandıqda bu proses həmin ərazidə yeni, daha geniş rekreasiya zonalarının planlaşdırılması ilə nəticələnməlidir. Bu rekreasiya zonaları nəinki həmin ərazinin memarlıq-kompozisiya həlli və ekoloji göstəricilərini, həm də ümumilikdə şəhərin memarlıq- planlaşdırma və şəhərsalma həllini zənginləşdirəcək. Eyni zamanda, meqapolislərin əhali sayının iri templərlə yüksəlmə statistikası nəzərə alınmalı və bu rekreasiya zonalarının dayanıqlı inkişafı üçün şəhərsalmaçı- memarlar tərəfindən dinamik irəliləyişə yönəlmiş təkliflər təqdim etməlidir.

Ədəbiyyat

1. Cəfərov N.N. Bakı şəhərində süni yaradılmış memarlıq- landşaft mühitinin formalaşması. İdeal Məkan jurnalı, № 1 (19). 195- 199 s., 2007
2. Əliyeva R. Ş., Bədəlov E. S. Abşeronda məskunlaşma və memarlıq. Bakı- Avropa, 264s ., 2016
3. Qasımov A.T. Azərbaycanda memarlıq klimatologiyası. Bakı- Təhsil NPM, 250 s., 2009
4. Məmmədov R.M. Azərbaycanda landşaft planlaşdırılması. Bakı. 142 s., 2009
5. Evcil N. Playgrounds in public open areas and design for all. Karaköy atölyesi. İstanbul yeni yüzüyl universitesi yayınları. 73- 73 s., 2014
6. Ökten B.B. Green in Urban Enviroment. Karaköy atölyesi. İstanbul yeni yüzüyl universitesi yayınları.116- 120 s., 2014.
7. Öztürk A. Kentin kayıp yeşil alanları. Karaköy atölyesi. İstanbul yeni yüzüyl universitesi yayınları. 71-72s., 2014.
8. Nielsen J. B., Thompson T. D., Thompson I. D. European Landscape Architecture. New York. 289 p, 2007

References

1. Jafarov N.N.. Baki sheherinde suni yaradilmish memarliq- landshaft muhitinin formalashmasi. İdeal Mekan jurnalı, № 1 (19). 195- 199 p., 2007
- 2 Aliyeva R.S., Badalov E.S Absheronda meskunlaşma və memarlıq. Baki- Avropa, 264 p., 2016
- 3.Qasimov A.T. Azerbaycanda memarlıq klimatologiyasi. Baki- Tehsil NPM, 250 p., 2009
- 4.Memmedov R.M. Azerbaycanda landshaft planlashdirilmesi. Baki. 142s., 2009
- 5.Evcil N. Playgrounds in public open areas and design for all. Karaköy atölyesi. İstanbul yeni yüzüyl universitesi yayınları. 73- 73 p., 2014
- 6.Ökten B.B. Green in Urban Enviroment. Karaköy atölyesi. İstanbul yeni yüzüyl universitesi yayinlari.116- 120 p., 2014.
- 7.Öztürk A. Kentin kayıp yeşil alanlari. Karaköy atölyesi. İstanbul yeni yüzüyl universitesi yayinlari. 71-72 p., 2014.
- 8.Nielsen J. B., Thompson T. D., Thompson I. D. European Landscape Architecture. New York. 289 p, 2007

Redaksiyaya daxil olma/Received 30.04.2020

Çapa qəbul olunma/Accepted for publication 29.05.2020